

Spinoza en Koerbagh, provo's van de Gouden Eeuw?

Column

Zevende Spinozadag 23 november 2014, Paradiso

Hedy d'Ancona

De foto werd gemaakt door Cor Jaring. Je ziet, rond het Lieverdje op het Spui – een geschenk van de tabaksindustrie aan Amsterdam – een kring van mensen. Een gebruikelijke happening op de zaterdagavond. Robert Jasper Grootveld zal er wellicht het woord voeren, Koosje Koster deelt krenten uit. Maar de aandacht wordt getrokken door de rugpartij van een indrukwekkende agent van politie. Hij staat zijn werk te doen, houdt het tafereel in de gaten teneinde - zo nodig - in te kunnen grijpen. Die vastberaden uitstraling wordt echter totaal ondermijnd door een bloemetje dat iemand en passant op zijn op de rug gevouwen handen heeft gelegd. Ik vond die foto, 25 jaar later, in het Prentenkabinet, op zoek naar de inbreng voor een tentoonstelling over de jaren '60. Gevraagd werd, iets in te leveren wat het meest kenmerkend was voor dat rebelse decennium. Voor mij was dat de teloorgang van het gezag. De ondergang van toegeschreven macht die traditionele opvattingen en gedragingen in stand houdt en bewaakt. En de foto van Jaring verbeeldde dat op een perfecte manier.

Dames en heren. De centrale vraagstelling voor deze 7e Spinozadag luidt of Spinoza en Koerbagh beschouwd kunnen worden als provo's van de Gouden Eeuw. Om die vergelijking te kunnen maken, moet je de ideeën van die twee geniale denkers en de context waarin dat gedachtegoed zich manifesteerde heel goed kennen. Ik vermoed dat alle aanwezigen en in het bijzonder de beide inleiders daarmee stukken verder zijn dan ik. Mijn bijdrage is vooral u een impressie te geven van de jaren van oproer en protest die ik via participerende observatie meemaakte. ik deed – als wetenschappelijk medewerker stadsgeografie - mee aan alle protesten die met stadsplanning te maken hadden: Bouwes wat Anders tegen de voorgenomen bouw van stadsappartementen op de plek waar nu de Balie staat, Stop de metro door de Nieuwmarktbuurt, de Buurt is van de Bewoners – tegen de voorgenomen afbraak van de 19e eeuwse wijken. Ban de Bank, eerst die in de Vijzelstraat, daarna die op het Frederiksplein. En daar tussendoor nog Ban de Bom en Stop the War! Maar mijn grootste tijdsinvestering was het protest tegen de achterstelling en onderdrukking van de vrouw, uitgedragen door ManVrouwMaatschappij dat ik samen met Joke Kool-Smit oprichtte en Dolle Mina.

Ongetwijfeld was het toezicht op de aanwezigheid en productiviteit van universitair medewerkers aanzienlijk relaxter (om in het jargon van toen te blijven) dan heden ten dage.

Maar ook kunstenaars lieten zich niet onbetuigd. Veldhoen rebelleerde tegen de formele Kunstmarkt met zijn Rotaprenten-plan. Peter Schat, Reinbert de Leeuw en andere jonge musici verstoorden de gemoedrust in het Concertgebouw met de Notenkraaker. In de Stadsschouwburg, acteurs dat ook met de Actie Tomaat. Door dit alles werd Amsterdam tot centrum van de tegencultuur, gedragen door schrijvers en dichters, nieuwe podiumkunstenaars als Johnny van Doorn en de acteurs van het Werktheater, onconventionele intellectuelen, studenten en Provo's met hun 'Witte Plannen' waaronder dat voor fietsen en kinderen. Een paar jaar eerder dan in andere Europese steden kwam hier de geest al uit de fles, volgens Provokener en –schrijver Niek Pas. Door een tolerante Overheid? Dat was zeker niet altijd het geval. Sommige prenten van Veldhoen werden in beslag genomen vanwege vermeende aanstootgevendheid en genoten zelfs een gerechtelijke uitspraak in de vorm van een bescheiden boete. De politie greep vaak in bij demonstraties, soms zelfs heel hard zoals bij Het Huwelijk in maart 1966 en in datzelfde jaar bij het Bouwvakoproer. Maar desondanks trokken in de tweede helft van de jaren zestig steeds meer buitenlandse jongeren in de zomer naar het Magisch Centrum en bivakkeerden op De Dam en in het Vondelpark. De entree van soft-drugs en de anticonceptie-pil, droegen bij tot deze magie.

Al dat protest en vertier in die jaren, hadden behalve met een aantal bijzondere voorlopers en hun volgelingen, en behalve met een Overheid die niet altijd ingreep, ook te maken met de voorgaande periode: de jaren '50, de na-oorlogse tijd. Tegenwoordig nog vaak aangeduid als de tijd van de hard-werkende Nederlander. Ikzelf neig eerder naar oersaaie, intens brave, tijd. Een tijd waarin iedereen zijn plaats wist en de handen vouwde, z'n pet afnam en met twee woorden sprak als het een hoger geplaatste betrof.

Die overzichtelijkheid werd geschraagd door de zuilen, godsdienstig en politiek, waarin de Nederlandse samenleving gesegmenteerd was. Die vastgeroeste gehoorzaamheid, die –vaak op niets berustende -eerbied voor het gezag; dat was mijn voedingsbodem voor verzet! Vandaar mijn ingenomenheid met Jarings foto die zo feilloos tot uitdrukking bracht waar het mij en mijn geestverwanten destijds om ging.

Dames en heren,

Een vergelijking met geniale personen die drieënhalve eeuw geleden hier werkten en woonden is ondoenlijk. Maar – zoals zij deden – het ter discussie stellen van fundamentele waarden als Geloof en Gezag klinkt mij vertrouwd. Met daarbij ongehoorde risico's voor zo'n stellingname, verbanning en gevang. Spinoza verzet zich aan het eind van zijn leven met een staatkundig vertoog, waaruit blijkt dat hij afstand had gedaan van alle theologisch bespiegeling. Wellicht uit enige voorzichtigheid, gezien het lot van zijn volgeling Koerbagh. "De Staat zondigt als hij iets doet dat met de rede in strijd is." Vrede en vrijheid voor het volk wordt bedreigd door een eenhoofdig bestuur, zoals de monarchie maar eveneens door de Nederlandse handelsaristocraten. Zij blijven gevaarlijk omdat zij het regime van de weinigen en willekeurigen vormen. Volgens de interpretatie van Spinoza's zienswijze door Theun de Vries. En zo komt Spinoza tenslotte tot de voor hem verstgaande definitie van de democratie: de Volksregering. Dan immers zou het volk veeleer verdienen te regeren dan geregeerd te worden. Die opvatting, in die tijd: dat is een Provo avant la lettre. Met een kanttekening die mijnerzijds niet kan ontbreken. Voor Spinoza bestond het volk uitsluitend uit mannen. Het is een troost dat we in dat opzicht wat verder zijn gekomen.

© Hedy d'Ancona